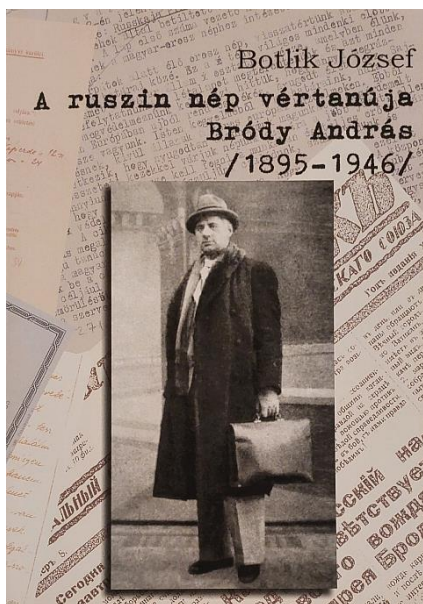

BRAUN László

Recenzió Botlik József *A ruszin nép vértanúja, Bródy András (1895–1946)* című könyvéről

Botlik József
**A ruszin nép vértanúja, Bródy András
(1895–1946)**

Fővárosi Ruszin Nemzetiségi Önkormányzat
Budapest, 2022
389 oldal

Egy nem mindennapi ember élete a történelem sodrásában.

A XX. század viharos eseményeit emberi méltósággal nehéz volt megélni, sőt, a méltóság megőrzését az élettel nem mindig lehetett összeegyeztetni. Egy történelmi életút jelenik meg előttünk, de annak minden sajátosságával együtt jól példázza egy térség lakosságának a hányattatásait, reményeit, vágyait, küzdelmeit, megtörését, csalódását. Ezek ugyan nem történelmi, hanem elsősorban érzelmi kategóriák, de ki vitatná, hogy a történelmi eseményeket és folyamatokat az érzelmek nagyon is erősen befolyásolják. Botlik József sokoldalú és alapos történelmi munkájában az egyéni sors mellett feltárul a vidék lakosságának múltja és az ott élő közösségek törekvései.

Nem egyszerű feladat Kárpátalja történelméről írni. A XX. század világegéseit és az azzal együtt járó területi változások viszontagságait, a nemzetiségi viszonyokból származó különbségeket és a politikai megosztottságot akár egyazon nemzetiségen belül ugyancsak nehezzé teszik a régió eseményeinek a megértését – sokszor még a helyiek számára is. Bizonyos események, személyek történelmi szerepének és hatásának a megfogalmazása ma is olyan érzelmi hullámot vált ki, hogy azok kutatása és leírása korlátok közé szorul. Botlik József munkássága során már korábban is e korlátokat lebontva dolgozta fel a mai Kárpátalja múltjának több jelentős eseményét, amelyek egyrészt elősegítették azok megismerését, másrészt köztudatba kerülésük révén intenzívebbé tették a helyi történelmi vizsgálatokat.

A szerző több évtizedes, Kárpátalja történelmét feltáró kutatásainak köszönhetően született meg Bródy András, az egykori ruszin miniszterelnök életéről szóló könyv.

A mű nem egy klasszikus életrajzi regény. Az események megértéséhez szükséges Kárpátalja történelmének az áttekintése, amit a szerző az életút bemutatása mellett folyamatosan részletez. A negyed évszázad alatt lezajlott országváltások a XX. század első felében nemcsak különböző politikai berendezkedéseket, hanem más-más világot jelentettek. Az életrajzi és a politikai események egyes helyeken akár napról napra történő bemutatása közelebb viszi az olvasót Bródy András gondolkodásának és cselekedeteinek a megértéséhez.

A szerző munkája során jelentős forrásanyagra, illetve – nem csak magyar nyelvű – szakirodalomra támaszkodott, több szempontból megvizsgálva az eseményeket, illetve kiigazítva egyes, korábban hitelesnek vélt állításokat. A könyvben leírt mondanivaló alátámasztására szolgáló hivatkozások sokoldalúsága miatt egyes állítások értelmezésén vitatkozni ugyan lehet, de azok tárgyilagosságát megkérdőjelezni semmiképp.

A könyvnek már az első fejezetében, amely Bródy András gyermek- és ifjúkorát foglalja össze, helyet kap Kárpátalja kialakulásának és Csehszlovákiához kerülésének története. Bródy tanulóéveinek időszakában jött létre néhány társával az a szoros kapcsolat, amely végigkísérte egészen haláláig. A terület közigazgatási határainak, politikai hovatartozásának és nevének kialakulását is elemzi a szerző. A Kárpátalja név, amely korábban földrajzi fogalomként jelent meg, politikai meghatározásként valójában a Podkarpatszka Rusz fordítása, annak második tagja nélkül, hiszen a keleti határokon túl rekedt magyarok az ország egységében, és nem egy autonóm jogokkal biztosított régióban gondolkodtak. Sokszor meglepedkezünk arról, amit a szerző itt megemlít, hogy miközben Kárpátaljáról és a ruszinokról beszélünk, a vidék százezer főt meghaladó magyar lakosságáról „*a saint-germaini szerződés természetesen hallgatott*”.

A második fejezet Bródy András politikai pályafutását és fokozatos felemelkedését elemzi, rávilágítva a ruszinok politikai törekvéseire, illetve megosztottságukra. Bródy az 1920-as évek közepén emelkedett a helyi politika élvonalába, elsősorban az Autonóm Földműves Szövetség soraiban képviselve a ruszin lakosság érdekeit. Szakmai életútja kezdetén is meg kellett küzdenie úgy a ruszin közösség belső ellentéteiből adódóan más politikai nézeteket képviselőkkel, mint a csehszlovák kormányok autonómiát elhárító ármánykodásaival. Magánéletének talán legszebb pillanatai is ebben az időszakban történtek, amikor megismerkedett későbbi feleségével, Nécs Mária Magdolnával, amit a szerző elsősorban az egykori ruszin miniszterelnök özvegyének és fiának az elbeszélései alapján vetett papírra – utánajárva, helyesbítve az idő által elhomályosított emlékezet hibáit. Az 1938-as történelmi események hatására a területi változásokat türelmetlenül siettetni akaró és hősiesen küzdő Rongyos Gárda tevékenységéről is szó esik a fejezet végén.

A harmadik fejezet Bródy életének egy rövid, de emberpróbáló időszakát kíséri nyomon. Az összeomlás szélén álló csehszlovák állam Kárpátalja számára jóváhagyta az autonómiát, a politikus – ahogyan akkor nevezték – a kárpátorosz ügyek minisztere lett. Az 1938 ősztől 1939 tavaszáig tartó időszak Bródy számára zuhanás a magasságból a mélységbe, miniszterelnöki pozíciójától a letartóztatásán át a börtönben töltött hónapok nehéz periódusát jelentette. A könyv írója a fogságból írott levelekkel érzékelteti Bródy emberi tartását, családjához fűződő viszonyát. Közben képet kaphatunk az első bécsi döntésről és az azt megelőző tárgyalásokról, Kárpáti Ukrajna létrejöttének körülményeiről.

A negyedik fejezet nem Bródy Andrászt állítja a középpontba. A börtönben töltött hónapok párhuzamaként a Kárpátalján történt események sorozata jelenik meg külön részben. Kárpáti Ukrajna belső viszonyairól, a félelem jegyében megtartott választásról, önállóságának kikiáltásáról, visszavételéről Magyarország kötelékébe, és a magyar–szlovák fegyveres összetűzésről szól. Ez a rövidebb rész elengedhetetlenül szükséges a történelmi helyzet megértéséhez, a politikai és területi változások ábrázolásához.

Az ötödik fejezetben Bródynak Kárpátalja autonómiájáért folytatott küzdelmét összegzi a szerző, a terület visszatérésétől a második bécsi döntésig. A vidék földrajzi meghatározása a fejezet elején kapott helyet, mivel abban az időszakban a magyarok által lakott déli sávot a Felvidék részének tekintették, és csak a többnyire ruténok által lakott hegyvidéki terület jelentette Kárpátalját. A ruszin, rutén, magyar–oroszlak névnevek alkalmazása és azok változásainak leírása a pontos és helyes fogalomhasználat miatt fontos. Az ekkoriban zajló, autonómia kialakításával kapcsolatos tárgyalásokat és autonómiatervezeteket részletesen tárgyalja a fejezet, közte Bródy túlzó, horvát minta alapján egyfajta társországi követelését, amit még párttársai – Demkó Mihály, Illiczky Sándor és Marina Gyula – is elleneztek abban a formában. Kidolgozásra került a „Törvényjavaslat a Kárpátaljai Vajdaság önkormányzatáról”, amely – elsősorban a háborús feszültség miatt – a Képviselőházban nagy vihart kavart, és végül Teleki Pál miniszterelnöknek 1940 augusztusában vissza kellett vonnia. A szerző azonban kitér az 1939 nyarán hatályba lépett 6200/1939. M. E. számú kormányrendeletre, amely 1944 őszéig volt hatályban, és magyar–rutén kétnyelvű közigazgatást biztosított.

A következő, hatodik fejezet témája éppen a magyar–rutén kétnyelvű közigazgatás, illetve annak időszaka. Az akkor használatos kifejezés szerint a rutén nyelv a magyarral egyenjogú hivatalos nyelvvé vált, melyet minden hatósággal, hivattal és közintézménnyel szóbeli és írásbeli érintkezés esetén, szabadon lehetett használni. A területre kiterjedő törvényeket, rendeleteket és hatósági hirdetményeket hiteles fordításban is meg kellett jelentetni. A tisztviselők kötelesek voltak úgy rutén, mint magyar nyelven ellátni hivatalaikat. Az iskolákban egyaránt biztosítani kellett a rutén és a magyar nyelv oktatását. Kétnyelvű, latin és cirill betűs feliratok jelentek meg a településeken.

A kormányrendeletet többször is említi a szerző, hiszen az az ún. magyar időszak végéig működött, és még a partizánok megjelenésekor, a Magyar Királyi Honvéd Közigazgatás és Gazdasági Parancsnokság vezetőjének 1944 nyarán tett javaslatára sem módosították. Nem aktualizálva a munkát, de a sorokat olvasva óhatatlanul felvetődik 1991-től a kárpátaljai lakosság, illetve a 2000-es évek elején a helyi magyarság autonómiatörekvése – békeidőszakban. Botlik József könyvének a vége felé, a tizenegyedik fejezetben ezt úgy fogalmazta meg, hogy az egykori kétnyelvű közigazgatás „tizedével is megelégedett volna a 2010-es évek elejéig a kárpátaljai magyarság”.

A fejezetben a szerző nem hallgatja el a kialakult nehézségeket, melyeket Bródy András Horthy Miklós kormányzó számára írott, de el nem küldött levelén keresztül mutat be. Rávilágít azonban azokra az álhírekre is, amelyeket Bródy lapja, a *Russzkaja Pravda* közölt a munkácsi orosz nyelvű feliratokról. A magyar állam viszonyát Kárpátaljához jól mutatta az államellenes szervezkedésbe keveredett fiatalok felmentése, Kállay Miklós miniszterelnök látogatása és beszéde 1943. november 7-én Huszton, vagy éppen 1944 nyarán Bródy pártja, a Kárpátaljai Ruszinok Népi Egység Pártja megalakulásának engedélyezése, amikor a német megszállás után politikai pártokat tiltottak be.

A hetedik fejezet Bródy András országgyűlési munkáját mutatja be felszólalásain keresztül. A képviselőház működésének törvényekkel szabályozott leírásával vezeti fel ezt a részt szerző, amelyek a választások elmaradása miatt a visszacsatolt területek képviselőinek a meghívásáról szóltak. Bródy beszédeiben kifejezte személye és népe hűségét Magyarországhoz, reményét és bizalmát az autonómia megvalósulásában. Felszólalásaiban számos javaslatot tett jogi, gazdasági, kulturális és társadalmi téren. Többször említette, hogy az intézkedések elmaradása, a késlekedés eltávolítja egymástól a magyarokat és a magyarorszokat, valamint felerősíti az ellenséges propagandát. Ha a jelen történelmi ismereteinek tudatában állíthatjuk, hogy Bródy András politikai előretétele nem mindenben volt helyes, azt is alá kell húznunk, hogy egyes esetekben nagyon jól látta a dolgokat. „*Ha tehát arról lenne szó, hogy a Szovjet át akarná és át tudná lépni a Kárpátokat akkor ezt nem miattunk tenné; mi legfeljebb egy fajvédelemmel indokolt ugródeszka lehetnénk*” – írta 1939. december 7-én. A ruszinság helyzetének több oldalról történő megvilágítása érdekében Botlik József vonatkozó részleteket idéz Hokky Károly, a nagyszöllősi választókerület képviselőjének beszédéből. A felszólalás világosan utal arra a pozitív diszkriminációra, amelyben a kárpátaljai ruszinok részesültek.

A nyolcadik fejezet Kárpátalja szovjet katonai megszállásának körülményeit és következményeit írja le. Egy hadtörténelmi elemzés, a hadmozdulatokat bemutató rész után tér rá a szerző Kárpátalja szovjetesítésére. A szovjet hatóságok rendkívüli mértékben figyeltek arra, hogy a világ felé a megszállás hivatalosan önkéntes csatlakozásnak tűnjön, miközben brutális eszközökkel hajtották végre azt az etnikai tisztogatást, melyet a kárpátaljai magyar és német férfiak elhurcolásaként jegyez a történelemírás. Ezután megtartották a politikai színjátékaikat, amelyek következtében létrejött Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja és Népi Tanácsa, megszavaztatták Kárpátontúli Ukrajna „újraegyesülését” Szovjet-Ukrajnával, és ehhez még aláírásokat is gyűjtöttek. A szovjet hatóságoknak ráadásul olyan területszerzési igényeik is voltak, amelyek következtében bizonyos magyarországi, korábban Kárpátaljához nem tartozó területeket is el akartak foglalni. A szerző lépésről lépésre követi nyomon az eseményeket, aprólékosan lehvivatkozva, levéltári és szakirodalmi adatokkal alátámasztva minden állítását.

A következő, kilencedik fejezet a szovjetesítés egy másik példáját, a személyes leszámolást mutatja be Bródy András tragikus példáján keresztül, ami *Az ember tragédiája* a modern korban. Nem az számított, hogy nem követett el büntetést, nem sértett törvényt, egyedül az, hogy más nézetet képviselt, s ehhez még tekintélye is volt az emberek körében. Egy bűnözői módszerekkel irányító hatalomnak törvényei is a bűnözést szolgálják, aminek célja nem az igazság feltárása, hanem a megfélemlítés. Erről sem Bródynak, sem a családjának, sem a többi hasonlóképpen kivégzett vagy meggyilkolt áldozatnak nem volt tudomása, ilyenre nem gondolhattak. Egy másik világ jelent meg, mert a világháborúk során elbukott a civilizáció, aminek következtében egy modern kori barbarizmus alakult ki, s az enyhült ugyan, de nyomai mindenütt jelen voltak-vannak. Maga után hagyott megtört embereket, félelmet, gyanakvást, kiszolgáltatottságot és szenvedést. Civilizált élethez civilizáció kell – nem az általános felfogásban, hanem a maga kulturális-társadalmi vonatkozásában. Botlik József ebben a fejezetben perének iratanyagán keresztül érzékelteti Bródy András kiszolgáltatottságát, valamint feleségének írott levelei által a sorsát méltósággal viselő embert. Ettől még szomorúbb volt az élők, Bródy családjának a helyzete, sorstalansága, amit talán soha nem gyógyított be az idő.

A tizedik fejezet ifjabb Bródy András édesapja rehabilitációjáért folytatott küzdelmét írja le. A hatalom szembesítése az igazsággal nagyon nehéz feladat. A szembesítőnek azért, mert évtizedekig elhallgatott igazságot kell bizonyítania, és fel kell tépnie a korábbi fájdalmas sebeket; a szembesülőnek meg azért, mert el kell ismernie saját bűnösségét, azaz annak a rendszernek a korábbi bűneit, melyet akkor még képviselői működtettek. A „rehabilitáltuk” kifejezés leírása nem volt több, mint tartalom nélküli szó, és a pénzbeli visszatérítés még az elkobzott vagyontárgyak összegét sem kárpótolta, nemhogy a több évtizedes megaláztatást. Ehhez a részhez csak a legszükségesebb mértékben szól hozzá a szerző, főként a lefordított és átgépelte dokumentumok szövege által tárul fel a Bródy András ártatlanságának elismertetéséért folytatott küzdelem, ami talán így még tragikusabban mutatja be a család kálváriáját.

A tizenegyedik fejezetnek Botlik József *A ruszin nép vértanújának emlékezete* címet adta. A fejezetben helyet kapnak a családtagok személyes visszaemlékezései, de alapvetően egy részletes elemzése a Bródy Andrásról szóló cikkeknek, egy 1948-ban megjelent írással kezdődik és a 2010-es évek elejéig tekinti át azokat. Rendkívül tanulságos ez a betekintés az egykori ruszin miniszterelnök életével és tevékenységével foglalkozó írásokba. Az is láthatóvá válik, mennyire és milyen irányban változott a történeti gondolkodás Bródy személyével kapcsolatosan. A szerző ezt fejezetének utolsó bekezdésében foglalja össze.

A könyvben helyet kapott még egy tartalomhoz elengedhetetlen *Fogalomtár*, jegyzék *Bródy András művei*, *válogatott cikkei*, *Csehszlovák parlamenti felszólalásairól*, valamint a *Források* és a szakirodalom jegyzékét követően *Köszönetnyilvánítás* a munkát elősegítő személyek részére, valamint *Családi fényképek és okiratok*, amelyek szinte személyes kapcsolatot teremtenek Bródy Andrásal és családjával.

Nagy jelentősége van annak, hogy történelmünk kiemelkedő személyiségei a nemzeti emlékezet tárházában elfoglalják méltó helyüket. Botlik József könyve rendkívül fontos e tekintetben, hiszen tisztázza és a helyére teszi Bródy András történelmi szerepét. Nem kívánja többnek mutatni az első ruszin miniszterelnököt, mint amilyen valójában volt. Egy-egy szövegrészben éppúgy kiemeli emberi és politikusi erényeit, mint gyengeségeit vagy talán gyarlóságait. Bródy hitt Istenben, a családi szeretet erejében, az igaz eszmékben, a becsületes munka eredményében, a kötelességtudat fontosságában.

Bródy András magyar és ruszin származású volt, s ebből ő szándékosan a ruszin identitást választotta. Nemzeti hovatartozása azonban tudatosan a magyar politikai törekvések felé irányította, és a magyar–ruszin összetartozást nemcsak hirdette, de annak jelképes alakjává vált. Autonómatörekvéseiben a ruszin nép érdekeit tartotta szem előtt, de sohasem cselekedett a magyarság érdekei ellen, sőt, őszintén hitte, hogy a két nép fejlődése kölcsönösen erősíti egymást. Személyében jelent meg az a ruszin nemzetiségű hivatásos politikus, aki az egyházhoz közel állt, de már nem egyházi körből származott, s népe széles körű autonómiájában gondolkodva az egymás mellett élést, és nem az összekapcsolódást akarta egy másik közösséggel. Tragédiája úgy a ruszin, mint a magyar politika végzetét is jelentette Kárpátalján a szovjet időkben. Talán az sem véletlen, hogy egy magyar történész írta meg életének történetét. Így Bródy András a ruszin nép vértanúja – de talán a magyaré is.